

ЄВГЕН МАЛАНЮК

ГОЛОВНІ ЯВИЩА
СУЧАСНОГО
УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЯ

Відбитка з журналу „ШЛЯХОМ НЕЗАЛЕЖНОСТІ“ ч. I.

ВАРШАВА
1929.

Головні явища сучасного україн. життя.

За творами красного письменства останнього періоду.*)

Опублікована в однім з недавніх чисел ЛНВ стаття Д-ра Донцова „Невольники Доктрини”, зробивши взагалі незвичайне вражіння на всіх, хто слідкує за нашою літературою (я знаю напр., що стаття ця перекладалася й на чеську мову),—на терені СССР викликала справжню паніку. П. Лакіза, головний редактор „Ж. и Р.” мусів вимучити з себе блаженко-белькотливу статейку, а безпартійні київські письменники змушені були писати там же листа до редакції, в яким, заприсягаючись у вірності сучасній Росії, намагалися заховати якісь дуже проблематичні ознаки громадської гордості.

Можна не цілком згоджуватися з формулюваннями донцовської статті, навіть що до самого „невольництва“ невольників доктрини (тай чи ж невольники саме „доктрини“, а не чогось іншого?..) Роблючи всіх зачеплених статтею письменників членами сучасної істинноруської партії, — що між иншим зовсім не вірно, Донцов тим надто спрощує, надто схематизує нинішній стан нашої літератури. Тим-то так переконливо згучить єдиний солідний пункт листа київських літератів, а власне, що вони не є членами ВКП.

Дійсне життя є завше складне, дійсний стан є значно складніший.

Але основний зміст статті Донцова, головна скерованість її є, очевидно, гостро влучна. Надто актуальним сьогодні є той проблем, що його Д-р Донцов лише на мить, так би мовити, рикошетом, зачепив,—це проблем гого-

---

*) Доповідь, відчитана у Празі в січні р. 1929.

левства в нашій культурі і, коли можна так висловитися,— „гоголевський комплекс“ в психиці української інтелігенції Він міститься незалежно від тієї чи іншої Росії, від тієї чи іншої чергової доктрини її і незалежно від того, наскільки широко ця чергова доктрина українцем ісповідується. Маємо великий сумнів спеціально що до цієї щирости, починаючи від найбільших „невольників“ російських „доктрин“ — як Теофан Прокопович, можливо дійсний творець Російської імперії, як відомо, — бувший мазепинець і людина, що по своїй винятковій культурі, не могла не ставитися з певним призирством і до самого Петра; як хитрий Безбородько, що особисто знав закулісовий бік імперії; як мертво-маніякальний в своїй обреченности цій уявній, примарній, вигаданій, легенді Росії— Микола Гоголь, аж до низки пізніших числених Короленок, Шульгинів, Елланів - Блакитних і навіть Багаліїв.

Ми ще нераз повернемося до цього проблему. Поки що лишень нагадаємо його сутність; вона полягає в тім, що українець, звичайно під гнітючим впливом російського побуту, російського державного механізму, російської школи, т. зв. російської культури й літератури — починає служити цій Росії і то тим запекліш, чим абсурдніш чергова доктрина Росії й чим страшніш нищення Росією його Батьківщини. Гоголь, який між иншим Росії-Московщини зовсім не знав (вигадки про те, що „Мертві Душі“ чи „Ревізор“ є твори про Московщину, — треба віднести до тих урапатріотичних забобонів, що можуть тішити лише дуже наївних українців), але все ж, закоханий в літературну абстракцію Росії, в листуванні з Риму він несамовито проповідував:

„Нет, для вас, так же как і для меня, заперти двери желанной обители. Монастирь Ваш — Россія. Облекіте же себя умственно рясой чернеца і, всего себя умертвівши для себя, ступайте подвізаться в ней“ (Лист до Гр. Ал. Толстого). Трагікомічно те, що цей лист з вимогою „умертвіть себя“ адресовано гр. А. Толстому, москалю й аристократу Російської імперії, якому для служення Росії зовсім зайвим було „умертвляться“, що було, натомісць, категорично необхідним для українця, що збирався Росії служити.

Ні! Це мало, це не точно, це не охоплює всього, сказати „невольники доктрини“, — я б зформулював би де-що

прозаїчніше: раби Росії, раби її фатального, її мертвлячого державного механізму. Це одна головна причина — зовнішня. Є ще друга — внутрішня: природня, якась вроджена атрофія в українській душі чувства державности в широкому розумінні цього слова. Причина ця унааявилася не лишень року 1917 і 19. Вона сягає ще перших століть нашої історії.

* * *

Раби Росії — державної школи рабства, — і це не образливо — безкарна фраза емігранта, а значно гірше, це констатування жахливого факту.

В буднях еміграційного життя ми не часто зосереджуємося думкою на тім чи іншій совітській факті. Коли ж над ними хто й зосереджується, то в умовах еміграції не бракує несвідомих і свідомих приятелів всякої Росії, що зараз же здійсмають галас про „широку культурну роботу“, про „українізацію“, про славнозвістну наукову Лукянівку — Всеукраїнську Академію Наук, нарешті про те, що мовляв, як Уельсова „Росія у млі“, — нічого не можна определити, а емігранти все перебільшують і т. п., і т. п. Особливо легко повірити в „широку можливість“. Плакатний характер совітської псевдокультури настирливо дряпає очі і дуже зручно вміє легковірним „втірать очкі“, кажучи совітською мовою.

Колись удовиця Крупська проходила про т. зв. „безпрізорних дітей“ досить таки астрономічною цифрою, — боюся пригадати — не записав, памятаю лишень, що вона складається з мільонів. Скільки припадає з цих мільонів на Україну — невідомо. Відомо лишень, що „безпрітульний“ це є цілком канонізований літературою і життям тип. Про „безпрітульних“ пишуть вірші і поеми, оповідання і повісти, відомостями про них миготить газетна хроніка. Мало хто усвідомлює собі, що число „безпрітульних“ — страшно вимовити — росте, — на це маємо високоавторитетні заяви напр. п. Белобородова, міністра внутрішніх справ СРСР, що „детская безпрітульность“ являється наслідком того, „что семья распадается, разваливается“. Йому вторує Крупська — „корні безпрізорності не только в прошлом, но і в настоящем“.

Що сказати про цих безпрітульних? Хто знає Росію,

— може собі уявити цей соціальний матеріал сучасної СРСР. Ось маленькі ризики: при облаві на безпритульних в Москві один безпритульний встиг украсти годинника з руки „самої“ пані Калінінової, — „президентші“ СРСР, що приймала участь в облаві. Безпритульні 10 років хорі на пранці шляхом сексуальним. Вимагають у прохожих гроші під загрозою вкусити в руку. Російський професор П. Люблянський в збірнику „Проблеми преступності“ підносить думку про влаштування дит. будинків особливого типу для дітей хорих на гонорею. Є діти з ознаками психозу. Це можна продовжувати до безконечности. І хіба не раб той поет український — імя його Вол. Поліщук, а тих Поліщуків — леґіон, що пише поему про безпритульного, — „Пацанок“ де втішає героя тим, що він, як піонер, може бути „красним генералом“, (нерозуміючи страшної іронії цих слів). „Безпритульні“ — одне з найпекедьніших явищ в житті нової Росії, — бо, скільки б совітські декляматори не деклямували про „наслідки імперіялістичної бойни“, — до 1918 року — безпритульного „проблему“ в Росії не було.

Найстрашніше в цім явищі те, що воно отрує майбутнє, що воно сягає на кілька десятків років вперед.

Поруч з „безпритульністю“ органічно звязаний з ним процес нищення родини, річ для нас українців настільки істотна, що словами цього не вимовиш та й слова зайві. Далі — сексуальна анархія, яку державна влада, — стверджуємо тут, веде у всякому разі не без свідомости, як що не цілком навмисне: державний режим цим забезпечує себе від революційної активности молоді, — трансформуючи молоду енерґію в бік найменшого опору.

Російська література буяла завше зразками найбільш вульгарної, найбільш елементарної порнографії, — але раніш все ж можна було відрізнити твір порнографічний від непорнографічного. Сьогодні відрізнити... не можна і то не лише в творах, писаних по російському, але в більшости — писаних і по українському. Вже не кажу про описи ріжних специфічних сцен, що в західній літературі звичайно полишаються фантазії читача, — часто іменно ці описи і складають самий, з дозволу кажучи, „художній твір“. Інфантильно-паталогічні описи сцен, звязаних з елементарними функціями організму і то не лише людських а й тваринних..

Тут ми підходимо до сфери рабства чисто-духового, що в нім проявляється найгостріша властивість російського рабства: отруєння національної душі, духові пранці. Вистарчить якому-небудь псевдонімові з Москви викинути якийсь літературний кунштюк, як за кілька часу з'являється щось подібне у Харкові— „сила традиції“! До смішного! В Москві Маяковський видав журнал ЛЕФ (левий фронт іскуства), — в Харкові видається Нео-ЛІФ — українізована одна літера і прибавлено частинку „Нео“. Вистарчило колись Троцькому кинути фразу „пролетарськіми зубами гризть граніт науки“ — і по всій СССР замість науки почалася ця сама „гризня“. Хтось у Москві пустив слово „сігналізувати небезпеку“ — і от вже її „сігналізують“ і Харків, і Київ, і Одеса. Скільки цих рабських, стертих, як совітський червонець „словечок“— „увязка“, „смичка“, „проробить роботу“, „установка“ — і раби від Шепетівки до Владивостоку покірливо вживають їх, навіть не зупиняючися думкою на їх заялозенім, забрудженім сенсі.

Так само з „соціологічним методом“, з „соціяльним замовленням“, з фальшуванням української культури, української історії...

Який пекельний механізм рабства, яка страшна атмосфера постійного отруєння!

Завше згадується неприємна зустріч з Тичиною в Празі року 1924. Як тяжко мучила його атмосфера свободи, як дратували його зовсім звичайні, зовсім щоденні, але свобідно виголошені, свобідно народжені думки. Він висував цілий вбогий арсенал совітського штампу, і, бачучи своє безсилля, дратувався ще більш. Нарешті я спробував його заспокоїти такою аналогією: коли людину тримати в атмосфері сірководня і переконувати її, що це є чистий воздух, то за певний час людина втрачає почуття чистого воздуха.

Такий експеримент робиться совітською державністю на Україні. Робиться вже десять літ. За цей час напродуковано тисячі рабів вже або несвідомих свого рабства, або згубивших інстинкт боротьби з ним. Ілюстрацій — аж занадто. Відзначимо найхарактеристичніші: 1) брак зрозуміння у сов-української інтелігенції напр. того страшного факту, що на Україні і лише на ній совітська влада знищила всі університети, в РСФСР же вони існують по старому.

Тільки на Україні зі всього Союзу вищі технічні школи готують так званих „вузьких інженерів“ цеб-то техніків. Що це значить? Це значить те, що в сурогатах українських вищих шкіл штампується пів-інтелігенцію, а цим самим найбільш певно одрізаються перед Україною шляхи органічного розвитку. 2) Українське село нині переживає страшну пошесть самогубства. Традиційне, з міцною родиною, з тисячелітньою хліборобською культурою, з могутніми моральними підвалинами — українське село, що в ряди-годи чуло лишень оте оспіване Шевченком „шубовсть у воду“ однієї з нещасних Катерин, — тепер зазнає самогубство також немолодого селянина, поважного господаря, що не бачучи виходу з отруєнного рабством, стиснутого колом безвиходности совітського життя, — лягає під потяг, або в'їшається на віжках.

Цими фрагментарними підкреслюваннями, зрештою, загально відомих рис сучасного життя на нашій Батьківщині — я хотів намалювати загальне тло, потрібне для яскравішого похоплення нових, зовсім несподіваних на цім тлі явищ.

* * *

Коли зважимо, що останній період нашої історії і перед революцією, і в самій революції нашій проходив під знаком Петербургу-Москви, коли політика українська навіть в найгостріші періоди справжньої національної революції нашої була в залежності від розвитку революції в Росії, тільки тоді ми зможемо оцінити факт пробудження критичного відношення до Москви в населенні сучасної України. Факт величезного історичного значіння! — Я не хотів би бути зле зрозумілим. „Нехить” до російського й до Москви — була завжди в українській психології, вона доходила иноді навіть до шовінізму... Але не це неглибоке, поверхове почуття маю тут на увазі, як шовінізм, що було, есть і буде хоробливою ознакою безсилля і неплодности. Мова йде про ідеологічне, інтелектуально-оформлене чувство органічної ненависти до історичного насильника. Чувство, що рухало напр. жовнірською масою нашої армії, рухало й рухає повстанчу активність чи то пак т. зв. „політичний бандитизм“.

Усвідомлення цього чувства, — трансформування його в волю — це є проблем нашого покоління. Короче — перетворення національної статистики в національну динаміку.

Отже — життя, якого хід є завше парадоксальний, — подарувало нас таким парадоксом, що в літо 1925 ніхто інший, як правовірний член ВКП., людина з 100% пролетарським походженням, один з піонерів російського панування на Україні, цілком несподівано сказав те, чого сказати ніхто б не насмілився, а власне, що „король голий”.

Яке вражіння зробило це? Певно, як грім з ясного неба. Чи ще стисліш хоч і прозаїчніш, як сказав один з київських безпартійних літератів: що ніби в кімнаті, де від смороду дихати було нічим, раптом розчинили вікна.

Імя цієї людини, що коли вірити панові Річицькому, є з походження Москаль, було — Хвильовий. Людина ця з винятковою активністю й темпераментом продовжувала свою, так мовити, вентиляційну працю, — продовжувала в таких прекрасних умовах, що допрацювалася до дисциплінарних кар, „ухилів“, туберкульоза і, нарешті, кількох каяттів.

Але „слово не воробей” — казали прашури Рикова й Калініна.

Мертва атмосфера була розірвана, тиша мовчання й благоденствія — вибухнула.

Хвильовий ще, може, буде каятися не раз, може Політбюро КПБУ його докаїть аж до смерти, як його вже докаяно до кровохаркання, але становище фортеці окупаційної культури на Україні поважно захитано і з того момента розхитується систематично і невблаганно.

* * *

Перед нами три томи. Був би ще четвертий, але половина його винищена російською жандармерією, а другу половину російська ж жандармерія наказала знищити авторові самому. Це я кажу про роман Хвильового „Вальдшнепи“, що друкувався у ч. 5 журналу „Вапліте“, до виходу в світ знищеному і потім взагалі закритому.

Але дамо слово Хвильовому. В останньому покаянному листі, де фраза: „віддаю себе на милість компартії“ повторюється двічі, він пише:

У „Вальдшнепах“ я розгорнув у художній формі всі ті політичні помилки, які я зробив у своїй неопублікованій статті „Україна чи Малоросія“.

і далі:

„Довожу до відома своїх літературних однодумців, що кінець свого роману „Вальдшнепп“ я знищив і, знищивши, думаю тільки про те, як би мені хоч частково змити з себе ту пляму, що забрудила моє партійне й літературне ім'я“. (№ 4, 7.XI).

Так мститься російський державний апарат на Україні: за неопубліковані статті, за те, що член комуністичної партії проголосив майже аполітичну формулу: „не треба політичного союзу плутати з культурним“. Я цим не хочу присоромлювати російську державну владу, я лише цим підкреслюю її державну далекозорість, бо вже цими словами Хвильовий повернув стрілку компасу з півночі на захід.

Так отже перед нами три томи, що з'явилися майже одночасно, власне року 1927. Дві повісті і один роман. Ми їх візьмемо в такій послідовності: „Бурян“ Головкі, „Смерть“ Антоненка-Давидовича й „Місто“ Підмогильного.

„Бурян“ Головкі, мимо безперечної своєї літературності і навіть де-яких стилістичних намагань, являє собою матеріал дуже сировий, майже протокольний — і в цім величезна вартість його для нас. Фабула його дуже проста: селянський син, бувший „красний“ повстанець, герой Перекопу і член партії, по відбуттю служби в красній армії, повертається до рідних осель, де його чекає ряд несподіваних відкрить. Вже в потязі, недалеко останньої станції, до його вагону входить юрба батрачок, босих, обдертих, виснажених. „Звідки це ви, дівчата?

— З буряків ідем. Оттут були в совітській якономії.. Буряки стали конати тай докопалися — морозище он який, а ми-босі“.

Але чим далі, тим гірше.. Герой Перекопу дізнається, що глитаї — „горою стоять за совітську владу“, що „мужик — темний, а у власті сукини сини та п'яниці“. Найстислішу формулу дає героєві Перекопу його власний батько:

„Ну розкажи, сину, що воно з революцією сталось? Де воно влада совітська, що за неї ви голови клали? Ленін замість царя в сільраді висить на патреті, а сказати, сину,

тобі, — він понизив голос і додав майже пошепки — ото був старий режим, так оце його похторення. Що, сину, дивися так? — контрреволюцію батько розведе? Е-ех. Порозгоняли одних панів, нові понаставали, це-ж куди тепер і Христя на заробітки пішла — Совхоз якийсь там — камуніст за хозяїна“.

На селі злодійство, конокради у спілці з владою. Представники влади — постаті майже фантастичні, але на жаль, вони існують в дійсности.

Герой Перекопу, молячись на ікону Леніна, починає боротьбу з владою на селі. Але виявляється, що це не так легко. Сучасна совітська влада з цього боку куди більш забезпечена ніж колишня. Свої люде кругом. У героя Перекопу в окрузі одбирають партійного квітка, спровоковують його, як злодія, бють смертним боєм, тортурують, нарешті стріляють, улаштовуючи „попитку к бегству“. Помічники його сидять в жажливій совітській тюрмі, що її можна порівняти хіба з хинською.

Отже „Бурян“ Головка, яко безсумнівний документ сучасного життя на Україні, — підкреслює нам величезної ваги явище: тяжким досвідом населення українське зрозуміло зміст і конструкцію російської влади на Україні.

Автор, звичайно, отверто не каже, але з повісти ясно, що й найтемніший селянин наш розшифрував совітський ребус: українському народові, мовляв, ласкаво відводиться роля „рабочіх і крестьян“, — ролі ж провідної верстви, урядовців й буржуазії, буде виконувати де-хто инший.

Отже, „хитру механіку“ совітської псевдо-класової брехні, що на жаль так туманила і туманить ще вибагливий розум частини нашої інтелігенції, — селянин наш логікою мужицького розуму, опертого на так жорсткій емпірії підсовітського життя,—вже збагнув і усвідомив.

І хоч автор повісти, досить „правда, невдало, причеплює до неї обовязковий сурогат „щасливого“ кінця (що, мовляв, подіями заінтересувалася прокуратура), чи ж треба додавати, що без цього „щасливого“ кінця повість не побачила б світа; хоч автор дуже невдало намагається глитаям і павукам сучасного села надати національно-українське забарвлення, навіть звязуючи цих паразитів, ні-сіло,

ні-впало, з автокефальною церквою, — головний висновок повісті ясний:

б о р о т ь б а,

при чім боротьба не за „виправлення“ совлади, бо це річ явно безнадійна, а боротьба проти неї. Не дарма автор де-що натякає на те, що часть дієвих осіб починає готуватися до повстанчої акції.

В повісті, що правда є якісь слабенькі натяки на існування неприродньої абстракції „справжньої“ совітської влади, головний герой її часто вражає своєю феноменальною наївністю, увесь час носючись з Леніном, і заховаючи себе під градом тортур і мук якимсь селянським камергером де-Ля-Рю, — що робить майже комічне вражіння. Але все це повторюю, деталі „благонадійности“, без дотримання яких твір безумовно не побачив би світа. І так частина критики лицемірно зітхала, і де „мовляв, автор, знайшов такий ведмежий кут“...

Звичайно, це псевдокритичне шахрайство нас не тішить. Таким ведмежим кутом за 10 років совітської окупації стала вся селянська Україна.

* * *

Коли „Бурян“ Головка є повістю описовою, повістю констатування, що жадних, власне кажучи, проблемів не ставить, то „Смерть“ Антоненка-Давидовича є, можливо, перший твір в нашій літературі, що так гостро, так радикально ставить проблем української особистости, проблем чисто психологічний. В ній оповідається, про кризу лірично-просвітянської владі українського інтелігента. Можливо, що Антоненко-Давидович писав повість цю з чисто благонадійними намірами і про жадну езоловщину не думав. Але мимоволі читач витягає з неї несподівані консеквенції. Вульгарно кажучи, повість має повчати українця, як йому ставати активним і корисним членом російської комуністичної партії. В дійсности ж, на мій погляд, повість дає нещадну характеристику того українського типа, що йому завдячуємо невдачу нашої революції (учитель Батюк).

З цієї то негативної частини повісті, як антитеза, і виростає образ нового українця, того українця, що його вимагає цей напружений період нашої історії.

Автор, звичайно, маючи на оці російську цензуру, намагається цей образ дати в постаті реформованого українського комуніста — Горобенка. Інша форма в совітських умовах, — розуміється, виключена. Але нам не про назви ходить, а про суть. А ця суть, у зв'язку з загальним тоном повісті, змушує нас вважати цей твір за явище незвичайне в сучасній нашій літературі.

Коли прийняти повість Антоненка простодушно, то, звичайно, великої різниці між Батюком і Горобенком немає, бо Горобенко це лишень совладою удосконалений і для російської мети на Україні пристосований Батюк. У Горобенка, власне, значно більше „гоголевського комплексу“, ніж у примітивно-хитрим і одверто гидким Батюкові. Коли прийняти повість Антоненка так простодушно, то тоді, властиво, одпала б її навіть літературна рація існування. Для мене цілком ясно, що в образі Горобенка автор дає зовсім не для сов-влади корисний тип співробітника її на Україні, а дуже ризиковану, психологічно подиктовану одчаєм і може зневірою, деформовану й скалічено-понівечену розв'язку „гоголевського комплексу“, розв'язку проблему Нового Українця.

В цім переконує вся течія повісті.

Герой повісті тяжким шляхом навчається, принаймні консеквентности до кінця, незалежно від того, куди ця консеквенція його приводить, нам же важне те, що сама динаміка психологічної перебудови української особистости тут дається сповна.

В умовах канонізованої совітської вибrehаности повість „Смерть“ Антоненка - Дивидовича з винятковою силою засуджує тип „ветхого чоловіка“ дореволюційного життя; проблем межеумочного, гоголівського українця розв'язується радикально, навіть криваво і то криваво не фігу-рально кажучи: герой-українець, бачучи, що треба бути консеквентним в своїм положенні агента російського імперіалізму, йде й розстрілює українських селян.

Що до літературної оцінки цієї повісті, то, звичайно, вона значно вища за „Бурян“ Головка. Це справжня література, хоч і не першосортна, — шкодить цьому надмірна соковітисть, що ослабляє стиль і дає якесь дивне сполучення сучасного натуралізму з трохи застарілою манерою не то Купріна, не то Винниченка.

Отже третій і останній том — „Місто“ Підмогильного — це є твір, безперечно, високої кваліфікації як літературної, так і соціологічної.

Коли „Бурян“ Головкі нещадно здирає соціалістичну машкарку з пранцюватого обличчя російського режиму на Україні, — режиму деградації і розкладу національного життя; коли „Смерть“ Антоненка безжалістно розкриває психологічні: передумови цього режиму в самій нації українській і ставить руба проблем Нової Людини; коли, нарешті, обидві повісті ще проходять під знаком перша — майже безвихідности, друга — відчаю і кінчаються, в останнім сенсі, традиційно-трагічно, то в „Місті“ Підмогильного, в міцній літературній формі накреслюється цілком певні, цілком реальні засоби сомоутвердження української нації, дається так би мовити, технологія національної стабілізації, дається вихід з „рабочекрестьянського“ соціального фатуму українського народу і кінчається роман нотою потужности.

Письменник цей вже не вперше ставить український проблем соціологічно, як проблем міста і села, даючи в своїх творах вихід з цієї досі, так фатальної, антиномії. Уже в новелі „Проблема хліба“ він починає наближатися до цієї теми, розгортаючи її пізніш в своїй може надто романтизованій „Третій Революції“, де автор витрачує досить багато майстерства й таланту для інтерпретації в площі цієї теми т. зв. махновщини. Боюся, що в цім випадкові зусилля автора були марні. Махновщина безперечно рух — sui generis український, степовий; можливо, що це й була в вульгарних формах боротьба відвічно-анархичного (в академічнім, крапоткінсько-драгоманівськім значінні цього слова) українського села проти дисциплінуючого, накидаючого форму й гієрархію, але перш за все чужого міста, як фортеції чужої державности. Але ж рух цей занадто вже був безобличний, занадто безформений, — і дивиться на нього в аспекті антиномії села і міста, будь що будь, гіпотечно. Махновщину скорше можна поставити в однім порядку з Пашковецькою республікою, це-б то на знамені його скорше треба було б читати: „моя хата з краю“, а ніж яку-будь сяк-так виразно спрямовану агресивність. І Махновщина і Пашковецька республіка були ознаками слабости нашої державної влади, що не могла їх

охопити апаратом своєї організованності. В „3-ій Революції“ Підмогильний мало-мало не наближається до апології Махна, як вождя села проти міста, „звідки (як каже Підмогильний) йшли накази, куди везли податки, де лунала чужа мова і зникав вихоханий в степах хліб”.

В романі „Місто“—романтики майже немає, не дивлячись на те, що уберегтись від неї було не легко, — тема надто нова в нашій літературі, і тому надто романтична. Це книга винятково-майстернього реалізму, де немає зайвого рядка. Книга трактує все про той-же проблем міста й села, більш того, про імперативну необхідність, в ім'я національної завершеності, завоювати місто людям з українського села, але не романтикою махновщини, а енергією, волею і працею. Може ні один твір нашої літератури так не повен енергією і волею, як цей. Це мажорний гімн активності і життєвої боротьби, і основний сенс його лейтмотиву є необхідність місто опанувати, упокорити його людьми національного села, зробити місто органічно зв'язаним з нацією.

Може не зайвими будуть думки і про літературну генезу цього роману. Перше й найважливіше це те, що генези його було б даремно шукати в літературах Східної Європи, отже і в так званій „великій російській літературі“. Цю властивість роману треба підкреслити і зважити, як великий позитивний симптом: гасло Хвильового, що „від російської літератури нам треба поли різати й втікати“ — реалізовано в прозі Підмогильним чи не вперше за останній період в нашій літературі. При визначенні предків цього роману мимоволі згадується „*Illusions perdues*“ Бальзака і особливо „*Bel ami*“ Мопасана. Як і у цих авторів, роман Підмогильного дає історію юнака, що вирушає в похід на місто (в данім разі — Київ) і шляхом незломної волі і нещадної енергії завойовує в нім своє місце, можна сказати завойовує саме місто.

Не знаю, чи це впливи (бо Підмогильний якраз дуже ознайомлений з французькою літературою, систематично перекладаючи ряд французьких класиків), але і Бальзак і Мопасан відчуються навіть у дрібницях: у героя Степана Радченка впочатку перебування в місті трапляється чисто бальзаковський, хоч дуже неплатонічний роман з немоло-

дою жінкою. В самій динаміці мійської карери героя відчувається риси „*Bel ami*“ Мопасана, хіба з тією лише різницею, що бувший сержант дю-Руа є типовий *parvenue*, людина культурно нижча,— Степан Радченко ж, як селянський син України, навпаки, приносить з собою весь традиційний аристократизм українського селянина і довгий час відчуває до міста й його мешканців погорду і призи́рство. Між іншим, ця риса дуже характеристична і глибоко правдива: В ній треба також шукати однієї з багатьох причин нашої недержавности, зокрема нехоті до творення власної буржуазії.

Антиномія міста й села в розвитку Радченкової психики показана автором дуже яскраво.

Але не дивлячись на всі ці духові й матеріальні перешкоди, герой роману, бувший селянин Радченко, все ж опановує місто, опановує його рядом систематично послідовних перемог. Іменно в об'єкті його справжнього мійського кохання — балетовій актрисі Ріті — ніби символічно втілюється місто, сама душа його — і бувший селяк завойовує серце танцюристки.

Звичайно, що Радченками не вичерпується українській проблем міста й села. Радченки це легка кавалерія, це інтелектуальний авангард українського села в поході на ще й досі чуже місто. За Радченками мусить іти піхота й артилерія: — крамарь, торгівник, промисловець. Инакше і Радченкам буде зле, і Радченки не втримаються. В ліпшій випадковій залишуться українізаційною частиною всесвітської чи пак всеросійської інтелігенції, одірваними від національного ґрунту, викоріненими рабами чужої державности, а не органічною частиною своєї нації.

З цього боку трохи шкода, що Радченко у Підмогильного робиться письменником, а не, скажемо, крамарем. Тоді завоювання Радченком свого місця в місті мало б значно більшу національну вагу.

* * *

Ось — які думки снуються навколо цих трьох книжок останньої продукції нашої літератури.

Явища українського життя, що були матеріалом для цих творів мистецтва, і що цими ж творами мистецтва піз-

ніш будуть (чи й вже є) організовані в напрямках, що ми їх тут намагалися прокреслити, — ці явища є безперечною реальністю тільки назверх совітізованого українського життя.

Коли ходить про докази, то чи не найліпшими будуть авторитетні заяви відповідальних агентів російської державности на Україні.

Так, п. Касіор на пленумі ВУЦВК, здається, торік весною, з жахом підкреслював той факт, що куркульня (але не треба боятися цього провокаційного терміну), що куркульня вже має свою національну інтелігенцію?

Коли, зважимо, що всі зусилля совітської влади спрямовані на те, щоб ампутувати від українського села його інтелігенцію і підсунути нашому народові інтелігенцію совітську, спеціально препаровану сов-владою на цей предмет, то зрозуміємо зоологічний жах сов-влади, яка смертельно боїться всякої (і не без підстав) органічності, знаючи що органічне життя — смертельне для її хаотичної механічності.

Далі п. Хвиля, один з дрібних льокаїв російських на Україні, виразно зазначає в брошюрі, направленій проти української літератури: „на селі підростає куркуль, а з ним ростуть і націоналістичні тенденції. Ця база плекає нові сили для утворення націоналістичних кадрів нової інтелігенції, що буде дивитися на радянську владу і комуністичну партію, як на чужинців, що окупували Україну“.

(ст. 13 „Ясною дорогою“).

Не хочемо цим підсилювати безкритичний оптимізм, що, нажаль, поруч з неплодним і пасивним песімізмом де-що ослаблює наші ряди. Бо не треба забувати, що зрештою всі міркування з приводу коротко зреферованих творів нашої літератури є міркуваннями теж „літературними“, ц. б. більш або менш теоретичними. Реальне життя складніш, вибагливіш, воно не завше йде по тих простих лініях, що їх визначає наша синтезуюча думка. Але не треба забувати, що література перш за все є найчутливіший пристрій, що міряє життєві пруди, є точний т. м. біометр, що дає нам не лишень зміни життєвих напрямів, але й вимір енергії життєвого напруження.

Не треба забувати й того, що всі суспільні рухи люд-

ства і т. зв. соціальні, і т. зв. національні (ріжниця між якими, на мою думку, є дуже абстрактна), мають своїм початком літературу. Кожна революція, як сказав хтось мудрий, містилась з початку в одній книзі, — так Французька Революція мала свій первопочаток в зовсім зрештою далеких по стилю від революційности творах Жан-Жака Руссо, як пророцтвом про російський большевизм були „Беси“ Достоевського і славнозвісна пророча думка Жозефа-де Местра про „Пугачова з університетським дипломом“, виголошена за століття пред політичним з'явленням Леніна. Література завше синтезує, завше інтегрує і проєктує в майбутнє.

Дуже жалкую, що не розпоряджаючи матеріялом, не можу привести бодай фрагментів з „Вальдшнепів“ Хвильового, що, судячи по уривках де не-де опублікованих цитат, дають уявлення про роман, як конструкцію *par excellence* ідеологічну, кермуючу, що імперативно встановлює орієнтацію сучасного духового життя України непохитно на Захід, на невичерпально-могутній, не смертельно-прекрасний Окцидент. Характеристично, що цей радикально проголошений і ідейно-культурно умотивований синтез прозгучав не з рядів української еміграції, а якраз з мороку того невимовно—жахливого духового рабства і фізичної деградації, що зазнає Україна в пазурах євразійської державности, під тиском, того орієнту, про який де-які зневірені Європейці ще й досі повторюють страшну вигадку: *ex oriente lux*.

Ми, найдальший, трагічною історією нашою упосліджений форпост Окциденту на сході, дуже добре знаємо природу цього „орієнтального“ *lux'u*, цих блудних вогників примарного, фосфоресційного світла, що з'являється звичайно над багновищами, над цвинтарищами, над продуктами гниття й розкладу.

Тому паки й паки повторимо те, що з ослобливою силою піднісив той же Хвильовий в однім із своїх памфлетів, пишучи: „Ми наподобнюємо себе Катоніві Старшому, що повторював завше:

„Треба зруйнувати Картаген“

Євген Малавюк.

„ШЛЯХОМ НЕЗАЛЕЖНОСТІ”

Орган Головної Управи Українського
Центрального Комітету в Польщі,

що з року 1929 виходить замість

„ВІСТІ У. Ц. К.”

Основним завданням ставить освітлення з погляду ідеологічного та популяризацію нашої державної традиції, що створена була на Батьківщині українським народом в боротьбі за державну незалежність, а також розгляд важливіших питань державного будівництва на Україні.

Містить в собі статті політичного, економічного й культурно-освітнього змісту та відомості з емігрантського життя.

ЦІНА ПРИМІРНИКА 1 ЗЛ.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Варшава, Подвале 16, м. 15.